

Magdalena Bażela

**KULTUROTWÓRCZA ROLA TURYSTYKI MIĘDZYNARODOWEJ
(PRZYPADEK PRIBAJKALA)**

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia najważniejszych zagadnień związanych z rolą współczesnej turystyki jako istotnego czynnika zmian kulturowych, społecznych i ekonomicznych w rejonie jeziora Bajkał w Rosji. Od kilkunastu lat obszar Pribajkala jest jednym z bardziej dynamicznych rynków turystycznych na terenie byłego ZSRR. Napływ zagranicznych gości sprawia, że przekształceniom ulegają tradycyjne więzi społeczne, formy religijności, nie wspominając już o rozwoju infrastruktury, która ma niemały wpływ na ten dotąd nieskażony cywilizacyjnie zakątek świata.

W artykule skupiono się na omówieniu zmian zachodzących na wyspie Olchon, aczkolwiek poruszone kwestie są problemami uniwersalnymi, w dobie masowego podróżowania boryka się z nimi bowiem wiele społeczności na świecie.

Współczesny szamanizm rejonów Pribajkala jest zjawiskiem niezwykle dynamicznym. Encyklopedia PWN podaje, że szamanizm to:

Ekstatyczny kompleks wierzeń i praktyk, występujący w obrębie systemów religijnych, oparty na zinstytucjonalizowanych stanach transowych osiąganych przez szamanów w celu uzyskania i podtrzymania kontaktów z paralelnym, lecz niewidzialnym światem duchów¹.

Definicja encyklopedyczna niewiele jednak może wyjaśnić człowiekowi, który dotąd jedynie pobieżnie interesował się problematyką religioznawczą. Nieco więcej światła na zagadnienie szamanizmu rzuca wy tłumaczenie podane przez *Leksykon religii świata*:

¹ Religia. Encyklopedia PWN, red. T. Gadaecz, B. Milerski, t. 9, Warszawa 2003, s. 180; G. J. Bellinger, *Leksykon religii świata*, Warszawa 1999, s. 370.

[...] praktyka religijna związana z magicznym obrazem świata, obecna w wielu religiach zarówno przeszłości, jak i teraźniejszości. Głównym wyznacznikiem szamanizmu jest centralna postać szamana².

M. Eliade, autor kluczowej monografii poświęconej szamanizmowi, dodaje jeszcze, że szaman to człowiek, który opanował technikę wchodzenia w ekstazę. Te definicje pozwalają przybliżyć nieco istotę szamanizmu. Należy podkreślić, iż szamanizm jest systemem charakterystycznym dla wielu obszarów świata, a nad Bajkałem stanowi podstawową formę religijności zachodnich Buriatów.

Jednym z istotniejszych czynników warunkujących oblicze współczesnego świata jest turystyka rozwijająca się nad Bajkałem w zawrotnym tempie. Podróżowanie, do niedawna pomijane w rozważaniach socjologiczno-kulturowych, od kilkunastu lat jest coraz częściej włączane do badań antropologicznych. Niektórzy uważają wręcz, iż kondycję współczesnego człowieka można rozpatrywać właśnie przez pryzmat jego stosunku do podróżowania³.

Możliwości podróżowania, które stoją przed współczesnym człowiekiem sprawiają, że kontakt międzykulturowy zyskuje zupełnie nowe oblicze. Do połowy XIX w. przemieszczanie się pomiędzy kontynentami czy nawet poszczególnymi krajami było doświadczeniem nielicznych. Postęp techniczny, a zwłaszcza rozwój lotnictwa cywilnego, otworzył drogę do regionów świata do tej pory niedostępnych dla przeciętnego człowieka. Dziś można bez trudu polecieć do Nowej Zelandii czy Nigerii. Modnym szlakiem turystycznym stało się w ostatnim czasie również Pribajkale. Z każdym rokiem rośnie liczba gości odwiedzających ten rejon. Niesie to bardzo poważne implikacje dla kultury rdzennych narodów.

Podróż i turystyka

Na wstępie należy rozróżnić dwa, kluczowe w socjologii podróży, pojęcia: podróż i turystyka. Jak wiadomo, istnieje wiele form ruchliwości przestrzennej, poczynając od włóczęgostwa, na emigracji zarobkowej kończąc. Turystyka jest jednym z rodzajów podróżowania, rozumianym jako „utowarowiona” podróż, podróż świadczona jako usługa, produkt na sprzedaż, dobro konsumpcyjne⁴. Jak pisze K. Podemski:

Podróż w tym ujęciu ma formułę „otwartą”, podróżnik wybiera sam – choć z reguły zgodnie ze społeczno-kulturowymi normami, schematami, wzorami czy stereotypami – trasę podróży i obiekty, wydarzenia czy środowiska, z którymi jakaś forma kontaktu jest celem opuszczenia domu. [...] Natomiast turystyka są dla mnie te formy podróży, które w języku angielskim noszą bardzo obrazową nazwę turystyki

² Istnieją różne poglądy w dyskusji na temat tego, czym właściwie jest szamanizm. Wielu badaczy uważa, że szamanizm to jedynie zespół praktyk i nie można przypisywać mu takich funkcji, jakie pełni religia. Inni skłonni są zgodzić się ze stwierdzeniem, że szamanizm jest systemem religijnym. Wszystkie stanowiska łączą jednak powszechna zgoda na temat zasadniczej roli szamana. Zob.: M. Eliade, *Szamanizm i archaiczne techniki ekstazy*, Warszawa 1994, s. 16.

³ Po raz pierwszy metaforę turysty do opisu współczesnego społeczeństwa zastosował Dean McCannell. Zob.: D. McCannell, *The Tourist. A New Theory of Leisure Class*, London 1976, tłumaczenie polskie: *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczek*, przeł. E. Klekot, A. Wiczorkiewicz, Warszawa 2001.

⁴ K. Podemski, *Sociologia podróży*, Poznań 2004, s. 9.

„pakietowej” czy „turystyki w paczce” – *package tour* – co u nas nazywa się turystyką zorganizowaną. Tym, co w moim przekonaniu jest charakterystyczne dla takiej *package tour*, to jej zamknięta formuła⁵.

W przypadku podróży nad Bajkał można również wyróżnić oba typy przemieszczania się. Przy bardzo pobieżnym opisie można powiedzieć, że podróżowanie rozumiane jako turystyka niezorganizowana jest domeną ludzi młodych, gorzej sytuowanych, a jednocześnie bardziej otwartych na bezpośredni kontakt z kulturą, w kręgu której się znajdują. Tacy podróżnicy przyjeżdżają na ogół nad Bajkał koleją transsyberyjską, noclegów szukają w kwaterach prywatnych, a ich marszruty wyznaczają podręczne przewodniki turystyczne i informacje otrzymane od ludności miejscowej. Turyści *package* to mniej lub bardziej liczne grupy zorganizowane w tzw. „wycieczki”. Ludzie ci podróżują zgodnie z przygotowanym przez biura podróży programem i raczej nie mają możliwości indywidualnego decydowania o tym, jak i gdzie spędzą czas. Najczęściej wybieranym środkiem transportu na Syberię jest samolot, a na miejscu wynajęty autokar lub bus. Zarówno noclegi, jak i wyżywienie jest uprzednio rezerwowane i odbywa się w tzw. turbazach – kompleksach noclegowo-żywniowych przeznaczonych dla wielu odbiorców.

Cele podróży

Socjologowie i badacze turystyki wyróżniają różne typy i formy podróżowania. Klasyfikacja uwzględnia podział na cele podróżowania, sposób przemieszczania się i formę zorganizowania. Dla potrzeb niniejszej pracy trzeba wspomnieć o kilku typach, które pozwolą opisać turystów przybywających nad Bajkał⁶.

Pierwszy typ turysty, nad Bajkałem najwcześniejszy, to „dryfujący” (*drifter*). Jego prekursorem byli turyści alternatywni z lat 60. i 70. XX w. Turystyka alternatywna związana była z ruchem hippisowskim i wyjazdami „w poszukiwaniu prawdy” do Indii czy Nepalu. Ten typ często podejmuje największe ryzyko, przeciera szlaki, wnika w kulturę kraju, do którego przyjeżdża, starając się całkowicie odrzucić własną. Nie potrzebuje wygód i podróżuje zawsze bez ustalonego planu. Tacy turyści zaczęli pojawiać się nad Bajkałem na samym początku lat 90. XX w., gdy stało się możliwe w miarę swobodne podróżowanie po Rosji.

Kolejny typ turysty to „odkrywca” (*explorer*). Podobnie jak *drifter*, pragnie poznać kulturę tubylców, dlatego stara się unikać szlaków turystów masowych. Nie jest jednak gotowy całkowicie wyrzec się poczucia bezpieczeństwa, dlatego jego ograniczeniem staje się gwarancja noclegu i pewnego środka transportu. Ten typ turystów reprezentują nad Bajkałem młodzi ludzie, zarówno Rosjanie, jak i obcokrajowcy, a także niegdysiejsi *drifterzy*, których nadal pociąga włóczęgostwo, ale cenią już sobie wygodę.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Szczegółową klasyfikację turystyki można znaleźć w książce K. Podemskiego, *op. cit.* Wymienione typy turystów pochodzą z fenomenologii doświadczenia turystycznego E. Cohena. Zob.: K. Podemski, *op. cit.*, s. 46–57.

Najczęściej spotykanym nad Bajkałem typem turysty jest „indywidualny turysta masowy”. Poszczególne elementy jego podróży są zorganizowane przez biuro podróży, ale dysponuje także czasem wolnym, który może wykorzystać na indywidualną eksplorację miejsca, do którego przybył.

Typ ostatni to „zorganizowany turysta masowy”. Wykupuje pakiet wycieczkowy i oczekuje, że na miejscu nie spotkają go żadne niespodzianki. Spodziewa się tego samego (raczej wysokiego) standardu usług we wszystkich miejscach. Jak to określa K. Podemski: „minimum odmienności, maksimum swojskości”. Ten typ turystów nad Bajkałem nie jest jeszcze częsty. Jedynym miejscem stosunkowo dobrze przygotowanym na spełnianie oczekiwań zorganizowanego turysty masowego jest miejscowość Listwianka, która od kilku lat zaczyna przypominać typowy nadmorski kurort wypoczynkowy. Wprowadzenie specjalnych stref ekonomicznych w Listwiance i na bajkalskiej wyspie Olchon, doprowadzi z pewnością do powstania kompleksów gotowych na przyjęcie takich turystów.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na motywację, którą kierują się turyści przybywający nad Bajkał. Najbardziej „powierzchowni”, turyści masowi, wybierają wycieczki nad Bajkał w celach rekreacyjnych. Głównym celem jest odwiedzenie atrakcji turystycznych, bez względu na to, czy są one rzeczywiste czy wykreowane przez biura podróży. W katalogach dotyczących wypoczynku nad Bajkałem można przeczytać na przykład, że Olchon to syberyjskie Kanary⁷. Do największych atrakcji Pribajkala zalicza się przede wszystkim naturalne, niezniszczone środowisko, piękne widoki i wyjątkową kulturę. Masowemu turyście to nie wystarcza, dlatego oferta ulega systematycznemu „uatrakcyjnianiu”. Wielu turystów poszukuje odmiany. Pragną ucieczki od nudy i rutyny dnia codziennego. Bajkał jawi im się jako kraina tajemnicza, niezbadana, która oferuje niespotykane nigdzie indziej przeżycia. Istotną motywacją jest także chęć zdobycia nowych doświadczeń, które wzbogacą w jakiś sposób ich życie. Szczególną kategorią turystów przybywających w te rejony są ludzie poszukujący sensu życia, autentyzmu, duchowego centrum. Właśnie ta grupa jest szczególnie istotna w kontekście rozwoju szamanizmu⁸.

Turystyka na Olchonie

Zainteresowanie turystów Olchonem, nazywanym powszechnie „sercem Bajkału”, z roku na rok rośnie. W latach 2002–2004 terytorium Obwodu Irkuckiego odwiedziło ponad 800 tys. turystów, z czego jedną ósmą stanowili obcokrajowcy, głównie z Niemiec, Francji, Austrii, Japonii i Chin⁹. W 2005 r. tylko w czasie sezonu letniego wyspę odwiedziło 6,5 tys. turystów zorganizowanych i 5 tys. indywidualnych. Prawie 40% z nich to cudzoziemcy¹⁰. Na terytorium wyspy znajduje się siedem baz tury-

⁷ Н. Мичурина, *Ольхонский оффшор*, <http://www.vsp.ru>, [12.04.2007].

⁸ Wspomina się o tym choćby na religijnym portalu Credo, <http://www.portal-credo.ru/site/index.php?act=news&id=25289&type=forum#1st>, [12.10.2007].

⁹ Dane z oficjalnej strony Departamentu Turystyki Gubernatora Obwodu Irkuckiego, <http://www.irktur.ru>, [12.10.2007].

¹⁰ Informacje portalu Administracji Obwodu Irkuckiego, <http://www.govirk.ru/asp/news>, [12.10.2007].

stycznych, ogółem dysponujących prawie 500 miejscami noclegowymi. Zasadniczym problemem zakłócającym rozwój turystyki jest jednak transport. Jedyną większą drogą na Olchonie w przeważającej części jest szutrowa. Największą trudnością w przedostaniu się na wyspę jest przeprawa promowa. Obecnie obsługuje ją jeden prom, który jednorazowo może wziąć na pokład od sześciu do dziesięciu samochodów lub jeden autokar i cztery auta osobowe. Chociaż sama przeprawa trwa niecały kwadrans, prom kursuje średnio raz na godzinę, co sprawia, że w szczycie sezonu na drodze do przystani tworzą się kilometrowe korki. W bardziej wietrzne dni prom nie pracuje w ogóle. W okresie zimowym przeprawa na wyspę odbywa się jedynie po zamrożonym Bajkale. Wczesną zimą i na wiosnę, kiedy lód zaczyna topnieć, połączenie z wyspą jest możliwe tylko drogą lotniczą.

Olchon dopiero w 2005 r. został objęty w całości siecią elektryfikacji i telefonii. Na terenach bardziej wysuniętych na północ, gdzie mieszka niewiele osób, energia wciąż jednak wytwarzana jest wyłącznie przez agregaty domowe. W listopadzie 2006 r. w ramach projektu rozwoju turystyki w Federacji Rosyjskiej, utworzono grupę roboczą, której zadaniem jest przygotowanie programu rozwoju turystyki w regionie jeziora Bajkał. W skład grupy wchodzi przedstawiciele Ministerstwa Rozwoju Ekonomicznego i Turystyki, reprezentanci administracji Obwodu Irkuckiego, Buriacji, agencji ds. kultury fizycznej i sportu oraz innych organizacji¹¹. Przewiduje się, że dzięki temu programowi zostanie zainwestowane 20 mld rubli pochodzących od prywatnych inwestorów. Szacuje się, że stworzenie nowych baz noclegowych, podniesienie poziomu usług, rozwój transportu oraz wzbogacenie programów wycieczek o nowe atrakcje powinno zwiększyć napływ turystów z 400 tys. do 1,5 mln rocznie¹². Główny nacisk położono na rozwój miejscowości Listwianka i wyspę Olchon, które zostały uznane za specjalne strefy ekonomiczne o charakterze turystyczno-rekreacyjnym¹³.

Wzrost liczby turystów budzi jednak zastrzeżenia, zwłaszcza mieszkańców Olchonu. W ciągu ostatnich lat, w związku ze znaczną liczbą przyjeżdżających, pojawiły się problemy z wywożeniem odpadów. Wiele obiektów nie posiada odpowiednich warunków sanitarnych do tego, by przyjmować turystów. Dzikie dotąd tereny stały się miejscem masowych wycieczek, co niekorzystnie wpływa na równowagę ekosystemu olchońskiego. Wielu mieszkańców Olchonu, choć zdaje sobie sprawę z tego, że dochody z turystyki są ich głównym źródłem utrzymania, wyraża obawy, że brak jakichkolwiek norm, które regulowałyby strumień przyjezdnych, może okazać się zgubą dla wyspy. Właścicielka bazy turystycznej na Olchonie Marina Grigoriewa zauważyła:

Czy trzeba zwiększać obciążenie [rozumiane jako ilość turystów, przybywających na wyspę – przyp. aut.] wyspy, która uważana jest za święte miejsce nie tylko przez mieszkańców, ale i przyjeżdżających? Jeśli

¹¹ Представлена программа развития туризма на Байкале, portal turystyczny, <http://www.sklon.ru/show.php?p=world-news&m=menu1&l=ru&view=6464>, [14.10.2007].

¹² Dane z oficjalnej strony Departamentu Turystyki Gubernatora Obwodu Irkuckiego, <http://www.irkut.ru/index>, [14.10.2007].

¹³ Туристская зона в два этапа, portal turystyczny, <http://www.votpusk.ru/news>, [14.10.2007].

trzeba, to należy to robić w sposób cywilizowany, wszystko powinno posiadać certyfikat – usługi noclegowe, turystyczne trasy, które obecnie nie są bezpieczne¹⁴.

Spektakl turystyczny

Rozwijający się przemysł turystyczny wpływa nie tylko na ekologię Bajkału. Socjologowie turystyki często zwracają uwagę na tworzenie się nowego typu przestrzeni, wyodrębnionej specjalnie dla turystów. Tereny, które są naturalną scenerią dla życia tubylców, pod wpływem zwiększających się potrzeb turystycznych, zaczynają być anektowane. Miejsca o unikatowym charakterze stają się inscenizacją służącą spektaklowi turystycznemu. Jak pisze D. McCannell:

Znajdują się [one] blisko obszarów prawdziwych działań społecznych lub naśladują prawdziwe działania, zawierają przedmioty, narzędzia, maszyny wykorzystywane w specjalny sposób w określonych procedurach społecznych, zawodowych i przemysłowych, są otwarte, przynajmniej w określonych godzinach dla zwiedzających¹⁵.

Opisane zjawisko można również zaobserwować nad Bajkałem, a w szczególności na Olchonie. Wycieczki, które przyjeżdżają na kilka dni na wyspę, uczestniczą w specjalnie dla nich przygotowanym programie „poznawania życia tubylców”. Obowiązkowym jego punktem jest wizyta w bani¹⁶. Dla mieszkańców jest to jeden z oczywistych elementów życia. Ze względu na brak kanalizacji, a często i bieżącej wody, tubylcy od wieków używali bani do celów higienicznych – była to swego rodzaju łazienka. Obecnie jednak banie stały się główną atrakcją turystyczną. Dla większości przyjeżdżających jest to zupełna nowość. Turyści są uczeni, jak posługiwać się banią, co wiąże się z wieloma rytuałami, których powinni przestrzegać¹⁷.

Kolejnym punktem programu jest wycieczka na północ wyspy, gdzie zwiedza się miejsca związane z kultem szamańskim. Podczas przejazdu grupy zatrzymują się przy „serge” i biorą udział w składaniu rytualnej ofiary dla duchów. Obrzęd przeprowadzają najczęściej kierowcy. Turyści mogą pozostać widzami, albo sami włączyć się w rytuał, mogą również wziąć udział w typowych codziennych zajęciach miejscowej ludności, jak na przykład połów omula czy wędzenie ryb.

Inną atrakcją są wizyty w domach „prawdziwych wyznawców szamanizmu”¹⁸. Największą jednak egzotyką jest wizyta u prawdziwego szamana, czyli spotkanie z Walentinem Chagdajewem. Jego działalność nie ogranicza się do społeczności szamanistów, Chagdajew bardzo chętnie bowiem udziela audiencji także przyjeżdża-

¹⁴ Количество туристов, приезжающих на Ольхон, может вырасти в шесть раз – с 25-ти до 150-ти тысяч в год, <http://3mill.ru/?IdAction=docs&Event=read&id=257>, [14.10.2007].

¹⁵ D. McCannell, *Turysta...*, s. 176.

¹⁶ Bania – rodzaj mokrej sauny rosyjskiej.

¹⁷ W turbazach a nawet w prywatnych kwaterach na potrzeby turystów buduje się specjalne banie. Są one starannie wykończone, mają dodatkowe udogodnienia, takie jak na przykład osobne miejsce, w którym turyści mogą wypić herbatę czy skorzystać z masażu. Banie cieszą się taką popularnością, że w turbazach należy zapisać się w kolejce, a pobyt tam jest ograniczony ze względu na dużą liczbę chętnych [na podstawie obserwacji autorki].

¹⁸ Mieszkańcy chętnie współpracują z biurami turystycznymi, gdyż za pokazanie swojego domu otrzymują wynagrodzenie.

jącym turystom. Spotkanie z nim jest wcześniej rezerwowane ze względu na napięty grafik. Turyści zostają przywiezieni do jego domu w Jelancy. Szaman wygłasza wykład na temat tradycji buriackich i szamanizmu, przebiera się w strój szamański, prezentując poszczególne elementy kostiumu. Nierzadko odgrywa także obrzęd kamłania, czyli rodzaj szamańskiego seansu, który ma na celu np. czyjeś uzdrowienie¹⁹. Turyści mogą również sfotografować się z Chagdajewem i zadać mu kilka pytań. Jako zapłatę za spotkanie grupa pozostawia dobrowolną ofiarę na fundusz rozwoju kultury buriackiej, który prowadzi szaman Chagdajew²⁰.

McCannell opisane powyżej zjawiska określa pojęciem „marketingu dzikości”²¹, czyli komercyjnym wykorzystywaniem kultury ludów plemiennych. Życie tubylców staje się produktem turystycznym, będącym jedną z wielu atrakcji oferowanych w katalogach biur podróży. W rezultacie ludność z regionów atrakcyjnych turystycznie staje się przymusowymi mieszkańcami skansenów. Buriaci na Olchonie pełnią rolę „prawdziwych Buriatów”, gdyż tego oczekują od nich turyści. Istnieje też inne niebezpieczeństwo w rozwoju turystyki:

Potrzeba różnorodności, nowości i obcości są pierwotnymi motywami turystyki, ale ich jakość się pogarsza w miarę rozwoju zinstytucjonalizowanej turystyki. [...] W popularnych krajach turystycznych system czy infrastruktura turystyczna są odseparowane od reszty kultury i naturalnego biegu życia. Atrakcje i urządzenia przedtem odwiedzane przez miejscową ludność są stopniowo przez nią opuszczane. [...] Nawet miejsca o dużym symbolicznym znaczeniu dla społeczności gospodarzy może spotkać podobny los: budynki rządowe, kościoły i pomniki narodowe stają się rezerwatami dla turystów i są coraz rzadziej odwiedzane przez tubylców²².

Należy zwrócić uwagę na fakt, że sam „zawód”, czyli bycie szamanem, może już być dla turystów atrakcją turystyczną, podobnie jak zabytek czy krajobraz. McCannell podkreśla jeszcze jedną niezwykle istotną w tych rozważaniach kwestię. Twierdzi on mianowicie, że turystyka pozwala człowiekowi znaleźć swoje miejsce w społeczeństwie i na równi z *science fiction* i egzystencjalizmem jest „religią ery śmierci Boga”²³.

To nadzwyczaj śmiałe twierdzenie, jednak niebezpodstawne. Turyści uczestniczą w rytuale wyjazdu i zwiedzania, odrywają się od codzienności, wkraczają w czas świąteczny, sakralny, a wreszcie, na okres wycieczki, stają się pewną szczególną wspólnotą²⁴.

¹⁹ Niektórzy wyznawcy szamanizmu uważają, że właśnie przez to, że Chagdajew oferuje swoje usługi turystom, czyniąc z obrzędu religijnego jedynie spektakl, nie jest on prawdziwym szamanem. Chagdajew odpyrza zarzuty, argumentując, że prawdziwy szaman powinien służyć wszystkim ludziom i zawsze odpowiadać pozytywnie na prośby. Poza tym, jak twierdzi, „spektakl” to jedynie fragmenty kamłania i nie mają one nic wspólnego z prawdziwym przenoszeniem się w świat duchów. Jest to zjawisko, które już w latach 70. opisywał E. Cohen na przykładzie zmian zachodzących na szlakach trekkingowych w Tajlandii. Zob.: K. Podemski, *op. cit.*, s. 51.

²⁰ А. Сотников, *Шаман ольхонский Валентин Хагдаев*, „Время и Деньги” 2007, nr 143 (2353), <http://www.e-vid.ru/index>, [14.10.2007].

²¹ D. McCannell, *op. cit.*, s. 176.

²² *Ibidem*, s. 19.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Wielu turystów często podkreśla, że podczas wycieczki zdarzają im się (na przykład podczas obserwacji zachodu słońca nad Bajkałem) momenty szczególne, w czasie których przeżywają *misterium tremendum*.

Etnoturystyka

W 2006 r. biura turystyczne z Irkucka przygotowały unikatowy produkt – wycieczkę etnograficzną po buriacko-mongolskiej części Azji. Według współtwórcy tego projektu, Wiktora Grigorowa, szczególne zapotrzebowanie rynku turystycznego na ten region dotyczy także wycieczek etnograficznych. Ich głównym zadaniem jest zapoznanie turystów z różnorodnością kultury narodów syberyjskich przez odwiedzanie miejsc kultu oraz aktywne uczestniczenie w tradycyjnych obrzędach. Wycieczka przygotowana przez miejscowe firmy turystyczne trwa dziesięć dni i obejmuje obszar wokół dwóch jezior: Bajkał (Rosja) i Chubsugul (Mongolia). Turyści przemierzają tereny Doliny Tunkijskiej (uważanej za ojczyznę bohatera buriackiego eposu *Geser*), w Mongolii odwiedzają wyspę Dalajn Modon Chuis, nad Bajkałem przebywają na świętej – według Buriatów – wyspie Olchon. Podczas ekspedycji odbywają się spotkania z szamanami, uczestnicy biorą też udział w obrzędach składania ofiar i poznają miejscowe legendy. Mieszkają z rodzinami tubylców w ich jurtach i gerach, a także uczestniczą w tradycyjnych rozrywkach ludności, jak na przykład wyścigi sań czy polowanie na wilki.

Tego typu wyjazdy mają stać się jednym z filarów rozwoju miejscowej ekonomiki. Zostaną stworzone nowe miejsca pracy dla ludności, zaś popularyzacja regionu zakłada przyciągnięcie zewnętrznych inwestorów oraz szeroko pojęty wzrost konkurencyjności lokalnej gospodarki. Pomysłodawcy duże nadzieje dla swojego projektu pokładają też w połączeniu Ust-Ordyńsko-Buriackiego Okręgu Autonomicznego z administracją Irkucka. Dzięki wspólnej polityce, ukierunkowanej na rozwój etnoturizmu, region może stać się jednym z najatrakcyjniejszych ośrodków turystycznych oferujących rozrywkę bez względu na porę roku²⁵. Szczególną popularnością cieszą się wycieczki religijne „Droga szamana”. Oferuje je kilkanaście biur podróży. Podczas kilkudniowego pobytu nad Bajkałem turyści odwiedzają miejsca związane z szamanizmem. Jak można przeczytać w ofercie:

Buriacko-mongolscy szamani są spadkobiercami starożytnych tradycji religijnych, które poprzedzały powstanie światowych religii. Za ojczyznę szamanizmu – „wybraną ziemię” – uważa się Centralną i Północną Azję, a sakralnym centrum szamanów świata północy i jego ostatnim przyczółkiem jest wyspa Olchon na Jeziorze Bajkał. Mieszkańcy tej wyspy, w odróżnieniu od większości Buriatów ze wschodnich wybrzeży Bajkału, nie poddali się wpływowi „żółtego” lamaizmu, zachowując swoją wiarę i światopogląd. Dzisiaj również szaman jest stróżem dawnych tradycji, pośrednikiem pomiędzy „średnim” światem realności a duchowym kosmosem. Tak, jak i dawniej, na wyspie Olchon można usłyszeć dźwięki bębna kierowane ku duchom i bóstwom. Do dzisiaj organizuje się kamłania – szamańskie obrzędy, których efektywność jest oparta na głębokiej wiedzy i duchowej energii, zebranej w ciągu tysięcy lat. Potwierdza to współczesna praktyka – ludność zachodniego brzegu Bajkału do dzisiaj we wszystkich trudnych kwestiach zwraca się o pomoc do szamanów. Podróżując wspólnie po drodze szamanów, będziecie mogli odkryć zasłone tajemnic dawnej religii, wziąć udział w szamańskich obrzędach, zobaczyć święte miejsca szamanizmu, otrzymać zapas uzdrowicielskiej energii Bajkału i, oczywiście, wspaniale odpocząć na brzegu sławnego Morza [Bajkału – przyp. aut.]²⁶.

²⁵ <http://ria-sibir.ru/viewnews>, [16.10.2007].

²⁶ Wycieczka „Droga szamana” biura Rosturism, http://www.rostourism.ru/b_shaman.htm, [16.10.2007].

Podobne wycieczki można znaleźć w ofertach wielu biur podróży. Podczas wyjazdu turyści mają możliwość dotrzeć w miejsca wyjątkowe i niedostępne – te, które niegdyś były celem wypraw *drifterów*, dziś stają się popularnymi trasami wycieczek masowych, organizowanych przez biura zainteresowane podtrzymaniem a nawet wykreowaniem iluzji „dzikości”.

Kontakt międzykulturowy

T. Nuñez uważa, że turystykę należy traktować jako typ kontaktu kulturowego²⁷. Kontakt z kulturą miejscową zależy od tego, jaką formę podróżowania się przyjmie. Jak twierdzi G. Hofstede, turystyka jest najbardziej powierzchowną formą kontaktów międzykulturowych²⁸. Przyjeżdżający obcują z kulturą gospodarzy tylko w warstwie słów, gestów, obrazów czy przedmiotów. Dostęp do głębi, a więc sfery wartości możliwy jest tylko przy dłuższym i dokładniejszym „zanurzeniu w kulturę”. Przeciwnemu turyście natomiast kontakt z kulturą tubylców jest reglamentowany. Podróżnicy decydują się na indywidualną wyprawę, gdyż nie obawiają się zanurzenia w obcej kulturze. Turyści zbiorowi wybierają wycieczki zorganizowane, by móc popatrzeć na kulturę ale bez konsekwencji „bycia w niej”²⁹. Turystę można określić pojęciem podróżnika wygodnego, który nie ryzykuje własnym życiem, przedkłada wygodę nad poznanie i kolekcjonowanie ciekawostek nad zrozumienie.

W wyniku kontaktów kulturowych następują wzajemne zapożyczenia, a co za tym idzie, zmiany kulturowe. Szczególnie zagrożona jest kultura gospodarzy. Kontakt turysty z tubylcem skutkuje bowiem akulturacją asymetryczną³⁰. Cechuje się ona tym, że jedna kultura zapożycza więcej elementów niż druga, a przez to zmienia się w większym stopniu. W przypadku turystyki większym modyfikacjom, jak już było powiedziane, ulega kultura gospodarzy. T. Nuñez napisał:

Klientela turystyczna ma tendencje do samoreplikacji. Gdy społeczność gospodarzy przystosowuje się do turystyki, do potrzeb, postaw i wartości, staje się podobna do kultury turystów. To jest to, co turyści, którzy poszukują wakacji egzotycznych i „naturalnych” mają na myśli, gdy jakieś miejsce nazywają „zniszczonym” przez turystykę³¹.

²⁷ T. Nuñez, *Touristic Studies in Antropological Perspective*, [w:] K. Podemski, *op. cit.*, s. 37.

²⁸ Hofstede opisuje kulturę jako twór składający się z warstw. Najgłębszą, będącą jądrem kultury, jest sfera wartości. Jest ona niedostępna przy pierwszym spotkaniu, gdyż otacza ją warstwa „praktyk”, na które składają się symbole, rytuały i bohaterzy.

²⁹ Doskonałą ilustracją takiego powierzchownego kontaktu jest podróżowanie większych, zorganizowanych grup koleją transsyberyjską. Turyści umieszczani są w przedziałach o podwyższonym komforcie, stołują się w wagonie restauracyjnym i aby z ciekawości nie kontaktowali się ze współpasażerami – tubylcami, ostrzega się ich, że jest to bardzo niebezpieczne. W rezultacie te dni spędzone w pociągu, poza oglądaniem krajobrazów za oknem, przynoszą praktycznie jedno doświadczenie kultury w postaci kilku słów zamienionych z kelnerką.

³⁰ Akulturacja – proces przeobrażeń kulturowych spowodowanych przepływem treści między odmiennymi kulturowo zbiorowościami. Akulturacja jest rodzajem kompleksowej dyfuzji, zachodzi w warunkach bliskiego, wielostronnego, trwałego kontaktu między względnie autonomicznymi zbiorowościami głęboko różniącymi się między sobą kulturowo. Zob.: *Encyklopedia socjologii*, red. zespół pod kier. W. Kwaśniewicza, Warszawa 1999, s. 17.

³¹ T. Nuñez, *op. cit.*, s. 37.

Bez względu na to, czy teza D. McCannella jest słuszna, cyfry są nieubłagane. Zgodnie z prognozami Światowej Organizacji Turystyki, najbardziej rozwijającym się turystycznie regionem będą kraje Azji Wschodniej i Oceanu Spokojnego³². Do Rosji w ciągu najbliższych 15 lat przewiduje się przyjazd trzykrotnie większej liczby zagranicznych turystów niż dotychczas, sam Bajkał ma odwiedzić 1,5 mln turystów wyłącznie azjatyckich. Konieczność sprostania wymaganiom tak olbrzymiej liczby gości z pewnością znajdzie odzwierciedlenie w życiu miejscowych społeczności. Turystyka jest fenomenem, gdyż kontakt kulturowy nie zachodzi w tym przypadku pod przymusem, jak to się dzieje na ogół w akulturacji. Gospodarze sami chętnie przyjmują gości, choć z czasem zaczynają zauważać negatywne zmiany, jakie przynosi napływ przybyszów z innych kultur. Bardzo prawdopodobne, że taki proces czeka również okolice Bajkału.

³² Przewiduje się, iż liczba turystów odwiedzających ten region wzrośnie z 116 mln w 2000 r. do 438 mln w 2020 r. Zob.: А. Козин, *Станет ли Прибайкалье раем для туристов?*, portal informacyjny Baikal Lake, <http://baikal-center.ru/books/element.php?ID=1253>, [17.10.2007].